

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Analecta Bollandiana, τόμ. 137, τεύχ. 1 (2019)

Τὸ τεύχος τῆς κατ' ἐξοχὴν περιοδικῆς ἔκδοσης μὲ εἰδίκευση στὶς ἀγιολογικὲς σπουδὲς ἀνοίγει μὲ τὴ μελέτη τοῦ Riccardo Macchioro: «La trasmissione di un *Passionario* antico in un testimone *recentior*: ricerche sul ms. Torino, Bibl. Naz., F.III. 16» [σσ. 5-57]. Ἡ ἐργασία πραγματεύεται τὸ περιεχόμενο ἐνὸς χειρογράφου τοῦ 10ου αἰ. ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἀββαεῖο τοῦ ἀγίου Κολομπάνου στὸ Bobbio τῆς Piacenza (ΒΔ Ἰταλία) καὶ σήμερα θησαυρίζεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Τορίνο. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει μία συλλογὴ ἀγιολογικῶν κειμένων ποῦ συνίσταται ἀπὸ πρῶιμες μεσαιωνικὲς μεταφράσεις Ρωμαϊκῶν μαρτυριῶν ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ στὰ Λατινικά. Μὲ βᾶση φιλολογικὲς καὶ κωδικολογικὲς ἐνδείξεις, ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐν λόγω συλλογὴ διασώζει ἓνα πρῶιμο «αὐθεντικὸ» Μαρτυρολόγιο ποῦ συντάχθηκε στὴ Ρώμη κατὰ τὸν 7ο αἰ. Ὁ σ. παρέχει μία ἐπιμελῶς ἐνημερωμένη βιβλιογραφικὰ περιγραφὴ τοῦ *status quaestionis* τοῦ κάθε ἀγιολογικοῦ κειμένου ποῦ περιλαμβάνεται στὴ συλλογὴ καθὼς καὶ φιλολογικὲς παρατηρήσεις σὲ σχέση μὲ ἄλλες ἐκδοχὲς τῶν ἀντίστοιχων κειμένων ποῦ διασώζονται ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες.

Μὲ τὴν Κοπτικὴ γραμματεία καταπιάνεται ἡ ἐπόμενη κατὰ σειρὰ μελέτη: “A Coptic Text Attributed to John of Jerusalem: The Authorship of the *Encomium in Stephanum Protomartyris* Revisited (BHO 1093; CANT 302; *Clavis Coptica* 0985)” [σσ. 58-62], ἡ ὁποία ἀνήκει στὸν Alin Suciu. Ἀφορᾶ ἓνα ἐγκώμιο στὸν πρωτομάρτυρα Στέφανο, τὸ ὁποῖο μέχρι τώρα ἦταν γνωστὸ χάρις σὲ σπαράγματα δύο χειρογράφων στὴν Κοπτικὴ γλῶσσα καὶ ἀποδιδόταν σὲ κάποιον ἀρχιεπίσκοπο Ἱεροσολύμων, χωρὶς ὡστόσο νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ταυτοποίησή του ἐξ αἰτίας τῆς ἀπουσίας τοῦ ὀνόματός του στὶς διασωθεῖσες μαρτυρίες. Μὲ τὴν ταυτοποίησιν ἐνὸς νέου σπαράγματος ποῦ θησαυρίζεται στὴ συλλογὴ παπύρων τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Michigan, ὁ σ. κατὰ φερε νὰ ἀποδείξει ὅτι τὸ συγκεκριμένο ἐγκώμιο ἀποδίδεται ψευδεπίγραφα στὸν Ἰωάννη τὸν Β', ἀρχιεπίσκοπο Ἱεροσολύμων κατὰ τὴν περίοδο 387-417.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τῆς Christa Müller-Kessler μὲ τίτλο “The Unknown Martyrdom of Patriklos of Caesarea in Christian Palestinian Aramaic From St Catherine’s Monastery (Sinai, Arabic NF 66)” [σσ. 63-71], ἡ ὁποία ἀξιολογεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ περίφημα νέα εὐρήματα τῆς Μονῆς τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης στὴ χερσόνησο τοῦ Σινᾶ ποῦ ἤρθαν στὸ φῶς σχεδὸν τυχαῖα κατὰ τὴ διάρκεια ἐκκαθαριστικῶν ἐργασιῶν τὸ 1975. Πρόκειται γιὰ τὸν παλίμψηστο ἀραβικὸ κώδικα 66 τῆς συλλογῆς νέων εὐρημάτων (Sinai, Arabic NF 66), ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει μεταξὺ ἄλλων τὸν μέχρι πρό τινος παντελῶς ἀγνωστο *Βίο* τοῦ ἀγ. Πατρίκλου, ἐνὸς ἐκ τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Παμφίλου ἀπὸ τὴν Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης († 309), ὁ ὁποῖος ὑπέστη μαρτυρικὸ θάνατο κατὰ τοὺς διωγμοὺς τοῦ αὐτοκράτορα Διοκλητιανοῦ καὶ στὴ συνέχεια ἐνταφιάσθηκε στὴν Καππαδοκία. Σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα τῆς σ., τὸ συγκεκριμένο κείμενο ἀνήκει σὲ

μία πρώιμη έκδοχή ενός ιουδαιο-χριστιανικού Μαρτυρολογίου της Παλαιστίνης, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει ταυτισθεῖ μέ (κάποιο) ἑλληνικὸ πρωτότυπο.

Ἐνα ἀνέκδοτο τροπάριο πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγ. Ἀκακίου τοῦ Βυζαντίου († 303) ποὺ περιέχεται στὸν κώδικα 297 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν παρουσιάζει γιὰ πρώτη φορὰ στὸ ἐπιστημονικὸ κοινὸ ὁ Lorenzo Viscido στὴ μελέτη του: «Un tropario inedito per sant'Acacio, martire di Bisanzio» [σσ. 72-74].

Ὁ Daniele Soldi ἀσχολεῖται μέ τὴν ἡγουμένη Ἀλδεγούνδη (630-686) ἀπὸ τὸ Ἀββαεῖο τοῦ Μωμπέζ (BA Γαλλία) στὴ μελέτη του: «L'eclisse della visione nelle *Vite* di Aldegonda di Maubeuge» [σσ. 75-102] καὶ πιὸ συγκεκριμένα μέ τὰ ἐκστατικά της ὁράματα, τὰ ὁποῖα ἀνάγονται κατὰ πᾶσα πιθανότητα σ' ἓνα *Liber visionum* ποὺ δὲν ἔχει διασωθεῖ στὸ ἀγιολογικὸ της dossier. Στους δύο σωζόμενους *Βίους* τῆς ἁγίας, οἱ ὁποῖοι χρονολογοῦνται ὁ πρῶτος μεταξὺ 7ου-9ου αἰ. καὶ ὁ δεύτερος τὸν 11ο αἰ., παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο τῆς σταδιακῆς ὑποβάθμισης τῆς σημασίας τῶν ἐν λόγῳ ἐκστατικῶν ὁραμάτων, ἐνῶ δίδεται μεγαλύτερη ἔμφαση στὶς θαυματουργικῆς ἐπεμβάσεις της. Ὁ σ. μελετᾶ καὶ ἐρμηνεύει τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεταβολῆς τοῦ κοινοῦ, στὸ ὁποῖο ἀπευθύνονταν πλέον οἱ *Βίοι* τῆς ἁγίας, ἢ ὁποῖα μέ τὴν πάροδο τῶν αἰῶνων μετασχηματίσθηκε ἀπὸ προστάτιδα ἁγία μέ δυναμικὸ κοινωνικο-πολιτικὸ ρόλο σὲ ὑπόδειγμα μοναστικῆς ἀρετῆς.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ Δημοσθένη Κακλαμάνου «Un canon inédit de Nicéas Stéthatos en l'honneur de saint Théodore Stoudite» [σσ. 103-119], ἢ ὁποῖα παρουσιάζει τὴν ἔκδοση τῆς *Ἀκολουθίας* τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ὅπως αὐτὴ διαζώζεται στὸν κώδικα 184 τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ὁ σ. ἐστιάζει στὸ θέμα τῆς τιμῆς καὶ τῆς ὑμολογικῆς παράδοσης τοῦ ἁγ. Θεοδώρου ἐνῶ ταυτόχρονα προσπαθεῖ μέ πειστικὰ ἐπιχειρήματα νὰ ταυτίσει τὸν συντάκτη τοῦ Κανόνα ποὺ περιλαμβάνεται στὴν *Ἀκολουθία* μέ τὸν βυζαντινὸ θεολόγο Νικήτα Στηθάτο ἐπὶ τῇ βάσει γραμματολογικῶν καὶ λεξιλογικῶν ἐνδείξεων.

Θέμα τῆς ἐπόμενης κατὰ σειρά μελέτης μέ τίτλο: «Le lieu de naissance de saint Alyre selon la *Vita S. Illidii* par Winebrand» [σσ. 120-129] ἀποτελεῖ ὁ *Βίος* τοῦ ἁγίου Ἰλλιδίου († 385), ἐπισκόπου Claremont στὴν κεντρικὴ Γαλλία. Οἱ Jean-Pierre Chambon καὶ Emmanuel Grélois καταπιάνονται συγκεκριμένα μέ τὸ ζήτημα τοῦ γενέθλιου τόπου τοῦ ἐν λόγῳ ἁγίου, ἔχοντας ὡς κύρια πηγὴ τὸν *Βίο* ποὺ συνέταξε τὸν 12ο αἰ. ὁ Οὐινεβράνδος τοῦ Saint-Allyre, ἡγούμενος τοῦ ὁμώνυμου Ἀββαείου. Μέ στοιχειοθέτηση ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ μελέτη ἀρχεῖακοῦ ὕλικου ποὺ ἀνάγεται στὴν περίοδο μεταξὺ 11ου καὶ 14ου αἰ. οἱ συγγραφεῖς καταφέρνουν νὰ ταυτίσουν τὴν περιοχὴ *Alleriacus* τῆς ἀγιολογικῆς πηγῆς μέ μία ἐξοχικὴ κατοικία ποὺ κατὰ τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο εἶχε μετατραπῆ σὲ ἔργεια ἰδιοκτησία τῆς ὁμώνυμης μονῆς, στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Allier, δυτικὰ τῆς πόλης τοῦ Claremont.

Ἀκόμη ἓναν καρπὸ τῆς ἔρευνας τοῦ Bernard Joassart σχετικὰ μέ τὴν ἱστορία τοῦ τάγματος τῶν Βολλανδιστῶν ἀποτελεῖ καὶ ἡ μελέτη: «Glanures d'histoire bollandienne» [σσ. 130-141]. Πρόκειται γιὰ τὴν ἔκδοση ἀρχεῖακοῦ ὕλικου ποὺ φυλάσσεται στὴ βιβλιοθήκη τῶν Βολλανδιστῶν καὶ ἀνάγεται στὸν 7ο αἰ. Ὁ σ. ἐπιμελεῖται τὴν ἔκδοση: α) μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Γερμανοῦ τυπογράφου τῆς Κολωνίας Arnold Mylius (1540-1604) πρὸς τὸν Ἰησουΐτη ἱστορικὸ Heribert Roswayde (1569-1629), στὴν ὁποῖα

περιέχονται τυπογραφικές συμβουλές για την ποιοτική έκδοση Βίων αγίων, β) μία επιστολή του Γάλλου Ίησουΐτη Pierre-François Chifflet (1592-1682) πρὸς τὸν Jean Bolland (1596-1665), ἰδρυτὴ τῆς κοινότητας τῶν Βολλανδιστῶν καὶ γ) μία ἐπιστολή τοῦ Étienne du Laura (1639-1706), Βενεδικτίνου μοναχοῦ καὶ μέλους τῆς κοινότητας τῶν Μαουριστῶν πρὸς τὸν βολλανδιστὴ Daniel Papebroch (1628-1714), στὴν ὁποία περιλαμβάνονται πολλὲς πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸν ἄγ. Γεράρδο, ἰδρυτὴ τοῦ Ἀββαείου Grand-Sauve (Δ. Γαλλία). Στὴν τελευταία μάλιστα ἐπιστολή περιλαμβάνεται καὶ μία αὐτόγραφη σημείωση τοῦ Βενεδικτίνου Jean Mabillon (1632-1707), ἡ ὁποία ἐνδεχομένως νὰ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαιότερη ἐξακριβωμένη μαρτυρία ἐπιστολικῆς ἐπικοινωνίας τοῦ περιφημοῦ ἰδρυτὴ τῆς ἐπιστήμης τῆς παλαιογραφίας καὶ διπλωματικῆς μὲ τὴν κοινότητα τῶν βολλανδιστῶν. Ὁ François Dolbeau στὴ μελέτη του: «Catalogues de manuscrits latins. Inventaire hagiographique (trente-sixième série)» [σσ. 142-183] συνεχίζει τὴν κοπιώδη καταλογράφηση τῶν ἀγιολογικῶν χειρογράφων στὶς εὐρωπαϊκὲς βιβλιοθήκες. Στὴν ἐν λόγω δημοσίευση περιλαμβάνονται χειρόγραφα ἀπὸ τὴ Γερμανία, τὴν Αὐστρία, τὸ Βέλγιο, τὴν Ἰσπανία, τὴ Μεγάλη Βρετανία, τὴν Ἰταλία καὶ τὴν Πολωνία.

Ὁ τόμος ὀλοκληρώνεται μὲ τὴν καθιερωμένη βιβλιογραφικὴ παρουσίαση τῶν πρόσφατων ἀγιολογικῶν δημοσιεύσεων.

Journal for Early Christian Studies, τόμ. 27 (Φθινόπωρο 2019)

Με τὴ μελέτη: “‘One Would Not Consider Them Jews’: Reassessing Jewish and Christian ‘Heresy’” [σσ. 353-381] τοῦ Matthijs Den Dulk ἀνοίγει γιὰ τὸ τρίτο ἐξάμηνο τοῦ 2019 τὸ τεῦχος τῆς καταξιωμένης ἐπιθεώρησης *Σπουδῆς στὸν Ἀρχέγονο Χριστιανισμό*. Ὁ σ. προσεγγίζει τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ κατὰ τὴν Ὑστερὴ Ἀρχαιότητα καὶ πρὸ συγκεκριμένα τὴν ἀντίληψη περὶ «αἰρέσεως» ὅπως αὐτὴ ἀπαντᾷ στὴν πρῶμην Χριστιανικὴ καὶ τὴν ἀντίστοιχη ραββινικὴ γραμματεία. Ὁ σ. ἀμφισβητεῖ τὴν ἀξιοπιστία τῶν χριστιανικῶν ἀφηγημάτων σχετικὰ μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό, τὰ ὁποία σὲ κάποιον βαθμὸ ἀπετέλεσαν τὴ βάση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς θεωρίας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὰ δύο θρησκευτικὰ ρεύματα παρουσιάζουν ἀρκετὲς ὁμοιότητες στὴ κατασκευὴ τοῦ θρησκευτικῶς «ἄλλου». Ἀντίθετα, στρέφει τὸ ἐρευνητικὸ του ἐνδιαφέρον στὴν ἀνάδειξη τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῆς ραββινικῆς καὶ τῆς πατερικῆς ἀντιμετώπισης ἔναντι τῆς δογματικῆς ἀπόκλισης οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν ἐπαρκῶς μελετηθεῖ.

Στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο τῆς κωδικολογίας ἐντάσσεται ἡ ἐπομένη κατὰ σειρὰ μελέτη τῶν Matthew D.C. Larsen καὶ Mark Lattney μὲ τίτλο: “Christians and the Codex: Generic Materiality and Early Gospel Traditions” [pp. 383-415]. Οἱ συγγραφεῖς προσπαθοῦν νὰ δώσουν ἀπάντηση στὸ γνωστὸ ἀπὸ πολλὲς δεκαετίες ἐρώτημα σχετικὰ μὲ τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ Χριστιανοὶ ἔδειξαν ἐξ ἀρχῆς καὶ κατ’ ἀποκλειστικότητα προτίμηση στὴ χρῆση τοῦ κώδικα γιὰ τὴν καταγραφή κειμένων ἔναντι τοῦ κυλίνδρου ποῦ ἦταν ἐξ ἴσου σὲ χρῆση κατὰ τὴν ἴδια περὶ ὁδο. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν χρησιμοποιοῦν τὴν ἔννοια τῆς «εἰδολογικῆς ὕλικῆς

υπόστασης», ή οποία συνδέει τὸ γραμματειακὸ εἶδος μὲ τὴν ὕλική μορφή στὴν ὁποία διασώζεται. Ἀπὸ τὸν 2ο μέχρι καὶ τὸν 5ο αἰῶνα οἱ Χριστιανοὶ συχνὰ περιέγραφαν καὶ ἀντιμετώπιζαν τὰ Εὐαγγέλια ὄχι ὡς βιβλία ἀλλὰ ὡς ὑπομνήματα, ἓνα λογοτεχνικὸ εἶδος ποὺ κυκλοφοροῦσε κατὰ κανόνα μὲ τὴ μορφή τοῦ κώδικα καὶ ὄχι τοῦ κυλίνδρου. Τὸ εἶδος, ἐπομένως τοῦ κειμένου καθόριζε καὶ τὴν ὕλική του υπόσταση.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ John Solheid: “Scripture and Christian Formation in Origen’s *Fourth Homily on Psalm 77(78)*” [σσ. 417-442], ἡ ὁποία πραγματεύεται τὴ βιβλικὴ ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ὁριγένους καὶ πῶς συγκεκριμένα τὴν τετάρτη ὁμιλία του στὸν Ψαλμὸ 78 σὲ συνάρτηση μὲ τὴν προσπάθεια τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θεολόγου νὰ οἰκοδομήσει μία ταυτότητα στὴ χριστιανικὴ κοινότητα τῆς Καισάρειας τῆς Παλαιστίνης. Ὁ σ. χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο «κειμενικὲς ταυτότητες» γιὰ νὰ ἀποτυπώσει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀναδυόμενες κοινότητες σχηματίζονταν γύρω ἀπὸ μία συγκεκριμένη πρόσληψη κάποιων κειμένων. Ἡ ἐν λόγω μελέτη ἀποτελεῖ μία ἀξιολογὴ προσέγγιση στὴν προσπάθεια τοῦ Ὁριγένους νὰ σχηματίσει μία Χριστιανικὴ κουλτούρα στὴν Ἐκκλησία τοῦ 3ου αἰ.

Τὸ ζήτημα τῆς παιδικῆς θνησιμότητας στοὺς Χριστιανούς συγγραφεῖς τοῦ 4ου αἰ. ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς μελέτης: “John Chrysostom on the Premature Death of Children and Parental Grief” [σσ. 443-463] τῆς Xueying Wang. Ἡ σ. ἐκκινεῖ τὴν ἔρευνά της ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι, ἐνῶ στὴν προ-Χριστιανικὴ περίοδο οἱ συγγραφεῖς ποὺ καταπιάνονταν μὲ τὴν ἐν λόγω θεματικὴ ἔδιναν περισσότερη ἔμφαση στὴ θλίψη τῶν γονέων, οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς ἀντίθετα ἐστίαζαν περισσότερο στὴν ἠθικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ κατάσταση τῶν τεθνεώτων νηπίων. Κύρια πηγὴ τῆς μελέτης ἀποτελοῦν τὰ ἔργα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τὰ ὁποία ὡστόσο ἐξετάζονται συγκριτικὰ μὲ ἔργα ἄλλων πατέρων τῆς ἴδιας περιόδου, ὅπως τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ποὺ καταπιάνονται ἐπίσης μὲ τὴν ἴδια θεματικὴ. Ἡ σ. ἐπισημαίνει ὅτι ἡ αισιόδοξη προσέγγιση τοῦ Χρυσοστόμου σχετικὰ μὲ τὴν ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ τῶν προώρων τεθνεώτων νηπίων, δηλαδὴ τὴν ἐξασφαλισμένη εἴσοδό τους στὸν Παράδεισο λόγω τῆς ἠθικῆς τους καθαρότητας, συμβάλλει καθοριστικὰ στὴν παρηγορητικὴ συμβουλευτικὴ πρὸς τοὺς ἐν θλίψει γονεῖς.

Ἡ Michele Renee Salzman στὴ μελέτη της: “Lay Aristocrats and Ecclesiastical Politics: A New View of the Papacy of Felix III (483-492 C.E.) and the Acacian Schism” [σσ. 465-489] ἐπιχειρεῖ μία φρέσκια προσέγγιση στὴν ἀρχιερατεία τοῦ πάπα Φήλικος (483-492), λαμβάνοντας ὑπ’ ὄψιν τὴν κοινωνικο-πολιτικὴ κατάσταση τῆς Ρώμης κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. Πῶς συγκεκριμένα, οἱ στενοὶ δεσμοὶ τοῦ πάπα Φήλικος μὲ τὴν κοσμικὴ ἀριστοκρατία τῆς Ρώμης μέσω κυρίως τοῦ γάμου τῆς κόρης του μὲ μέλος τῆς Συγκλήτου, ὄχι μόνον τοῦ παρεῖχαν τὴ δυνατότητα γιὰ ἀποτελεσματικὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο, ἀλλὰ ἐπιπλέον ἀπετέλεσαν οὐσιαστικὴ στήριξη στὴ χάραξη αὐτόνομης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ἐναντι τῶν αὐτοκρατορικῶν πιέσεων γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ δογματικοῦ διατάγματος τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος (τοῦ «Ἐνωτικοῦ»), ποὺ ὀδήγησε στὸ λεγόμενον Ἀκακιανὸ Σχίσμα. Ἡ ἐνδελεχὴς κατανόηση τῆς ἀρχιερατείας τοῦ πάπα Φήλικος καὶ ἡ